

Potenciály a rizika implementace výuky teologie do studijních programů Sociální práce

Wiesław Przygoda

Abstrakt

Sociální práce je ve svém základním smyslu formou pomoci lidem, kteří jsou sociálně vyloučeni. Jedná se také o vědeckou disciplínu v rámci společenských věd, jejímž cílem je rozvíjet a zdokonalovat praktický model podpory s cílem dosáhnout efektivní úrovně psychosociálního fungování. Na konci 20. století vznikla sociální práce jako samostatný studijní obor zaměřený na profesní přípravu sociálních pracovníků na jejich budoucí povolání. Některé univerzity studium zavedly v rámci teologických fakult, což dává určitou naději na rozvoj disciplíny, ale také vyvolává určité pochybnosti. Lze se ptát: do jaké míry může být teologie prospěšná při studiu sociální práce a odborné přípravě budoucích sociálních pracovníků, a do jaké míry je třeba ji považovat za překážku v dosahování těchto cílů? Autor se snaží tyto problémy řešit s přihlédnutím ke zkušenostem Katolické univerzity Jana Pavla II. v Lublinu a jí náležící teologické fakultě. Autor analyzuje studijní plány a hodnotí potenciální přínosy a rizika studia sociální práce na teologické fakultě.

Klíčová slova: sociální práce, společenské vědy, katolická teologie

Sociální práce je v základním smyslu formou pomoci lidem v sociální nouzi. V Evropě byla uskutečňována od dob antiky a zejména od počátků křesťanství prostřednictvím neustále se rozvíjející sítě zařízení a spolků. Důležité je přitom rozlišení mezi profesionální sociální prací a sociální pomocí, neboť oba pojmy jsou někdy zaměňovány. Sociální pomoc má mnohem širší význam a zahrnuje jak sociální práci, tak i mnoho jiných aktivit sloužících všeobecnému prospěchu.

V polském právním systému byla vypracována definice sociální práce, která byla následně použita v *Zákoně o sociální pomoci* z 18. března 2004¹: „Sociální práce je profesí zaměřenou na pomoc osobám a skupinám při posílení resp. znovuzískání jejich schopnosti fungovat ve společnosti plněním odpovídajících sociálních rolí a vytvořením příznivých podmínek” (čl. 6 a 12). Sociální práce tedy znamená profesionální a dlouhodobá pomocná opatření za použití metod vypracovaných speciálně k tomu účelu a dodržování zásady, že člověk není objektem, nýbrž subjektem společenského života. To vyžaduje nejen profesionalismus, ale také osobní přístup ke každému člověku a každé sociální dysfunkci.

Označení „sociální práce“ se vztahuje také na samostatnou vědní disciplínu v rámci sociálních

1 Dziennik Ustaw, Nr. 64/2004, poz. 593.

věd, která je zaměřena na vypracování a zdokonalování praxeologických modelů sloužících k podpoře lidí v jejich snaze o efektivní úroveň jejich psychosociálního fungování. Na konci 20. století se objevila „sociální práce“ jako samostatný studijní obor na vysokých školách, v němž jsou vzděláváni profesionální sociální pracovníci. Na mnohých univerzitách (např. v Lublinu, v Českých Budějovicích) byl založen studijní obor „Sociální práce“ na teologických fakultách. To na jedné straně vzbuzuje naději, že se toto vědní odvětví dále rozvine, na druhé straně přitom vznikají oprávněná napětí a obavy. Všechny lze shrnout do otázky: Nakolik může být teologie nápomocná při studiu sociální práce a profesní přípravě budoucích sociálních pracovníků a nakolik je třeba ji považovat za překážku a obtíž, která stojí v cestě k dosažení tohoto cíle? V rámci předloženého příspěvku bude tento problém pojednán se zřetelem k polským a zejména lublinským zkušenostem.

1. Studijní programy Sociální práce na Katolické univerzitě v Lublinu (KUL)

Sociální práce jako samostatný studijní obor byla zřízena na Katolické univerzitě v Lublinu, na Teologické fakultě, Ústavu pro vědy o rodině, v akademickém roce 2010/2011.² Je třeba zmínit, že na Teologické fakultě je pouze tříleté studium prvního stupně, po němž student získá licenciát (titul bakalář) a je tak oprávněn vykonávat profesi sociálního pracovníka. V současné době existují v rámci studia prvního stupně dvě specializace: 1) Profylaxe a sociální rehabilitace; 2) Potírání sociálních problémů – streetwork.³

Studium druhého stupně v oboru Sociální práce probíhá na Fakultě sociálních věd KUL, kde mohou studenti získat titul „magistr“. Mnozí studenti však pokračují ve studiu ve studijním oboru Vědy o rodině, v němž mohou získat titul magistr ve dvou specializacích: 1) Odborné poradenství; 2) Sociální podnikání. Na současném stupni etablování „Sociální práce“ jako vědní disciplíny není v Polsku zatím udělován vědecký titul doktor. Absolventi tohoto studijního oboru s magisterským titulem však mohou promovat ze sociologie, případně pedagogiky.

Absolventi Sociální práce na KUL jsou připraveni především na výkon profesí jako sociální pracovník, streetworker, popř. pracovník nevládní organizace. Získávají kompetence k výkonu úkolů a profesních rolí v pečovatelských a výchovných zařízeních, denních stacionářích, komunálních zařízeních sociální pomoci, institucích pro sociální profylaxi a v takových zařízeních, která jsou spojena se sociální politikou, jejím utvářením a realizací jak ve veřejném sektoru, tak v obecně prospěšných organizacích působících v oblasti sociální pomoci. Kromě toho nacházejí absolventi tohoto studijního oboru uplatnění v pečovatelských domech pro seniory a osoby s postižením, v ústavech pro výkon trestu odnětí svobody, v uprchlických zařízeních a v orgánech státní správy zabývajících se pomocí při hledání práce a potírání nezaměstnanosti.⁴

Specifičnost tohoto studijního oboru na KUL spočívá v následujících aspektech: Studijní obor byl založen při Ústavu pro vědy o rodině a sociální práci, takže absolventi jsou v první řadě připraveni na práci s dysfunkčními rodinami. Výše uvedený ústav zahrnuje tyto katedry: Katedru pro sociální život a rodinu, Katedru pro sociální, hospicovou a paliativní péči, Katedru psychopedagogiky rodiny, Katedru veřejného zdraví a Katedru pro sociální integraci osob s postižením.

2 Jarosław JĘCZEŃ, Praca socjalna w Instytucie Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej KUL. Historia, paradygmat, innowacje, *Roczniki Teologiczne* 1/2014, s. 7.

3 Srov. © KUL, Praca socjalna (on-line), dostupné na: <http://www.kul.pl/praca-socjalna,16780.html>, aktualizace dne 12.02.2016, cit. dne 25. 08. 2017.

4 Srov. © KUL, Praca socjalna (on-line), dostupné na: http://www.kul.pl/praca-socjalna,art_49833.html, aktualizace dne: 14.01.2015, cit. dne 25. 08. 2017.

V lednu 2017 čítal Ústav pro vědy o rodině a sociální práci 17 vědeckých pracovníků, z toho 6 profesorů. Přednášky a semináře vedlo rovněž 40 pracovníků jiných fakult, tzn. Fakulty teologické, filosofické, sociálních věd a právních věd. Absolventi Sociální práce zdokonalují své vědomosti při odborné praxi zajišťované Univerzitou, kterou vykonávají v zařízeních sociální pomoci a v institucích a nevládních organizacích pro sociální pomoc a sociální práci.

Cílem studia „sociální práce“ je získání odborných vědomostí a potřebné způsobilosti pro budoucí profesi, jakož i sociálních kompetencí. Podle podmínek stanovených Katolickou univerzitou v Lublinu má absolvent tohoto studijního oboru disponovat všeobecnými filosofickými a sociologickými vědomostmi, díky nimž může dospět k poznání lidské osoby i sociálních procesů. Má rovněž disponovat vědomostmi z oblasti přírodních věd a psychologie, které mu poskytnou potřebný základ pro porozumění systému člověk – prostředí, jakož i procesům probíhajícím v lidském organismu, které ovlivňují správné biologické, psychické a sociální fungování. Kromě toho má mít ekonomické a právní vědomosti, aby rozuměl mechanismům ovlivňujícím rozdělování financí a činnost sociálních služeb. Jeho vědomosti mu mají rovněž umožnit poznat mikroprostředí, tzn. domácnost, v níž jsou uspokojovány potřeby jednotlivce a rodiny.

Absolvent Sociální práce na Katolické univerzitě v Lublinu má mít dále kompetence a schopnosti, které budou potřebné pro jeho práci v oblasti sociálních služeb: Má 1) stanovit diagnózu situací a jevů, které jsou příčinou obtížné situace jednotlivců, skupin (i rizikových skupin) a místních společenství; 2) používat v podniknutých opatřeních metody, techniky a prostředky sociální intervence a evaluace, aby bylo možné řešit problémy při získávání prostředků na obživu za nepříznivých podmínek a při chybějících schopnostech, problémy s dysfunkční rodinou vzhledem k její funkci pečovatelské a výchovné, se zdravotními postiženími, sociální patologií, se sociálním nepřizpůsobením a s migrací; 3) obnovit, resp. udržet správnou interakci mezi jedincem a společností (zlepšit sociální fungování); 4) aktivovat jednotlivce, rodiny, skupiny a sociální kruhy k individuální svépomoci (svěpomocné jednání); 5) vést sociální služby a projekty a 6) inspirovat sociální změny, zavádět nové formy pomoci pro jednotlivce a rodiny a zřizovat pomocná zařízení, zejména na lokální úrovni.

Absolvent Sociální práce na KUL může řešit problémy v uvedených oblastech sociální skutečnosti, v nichž je potřebná profesionální pomoc – neboť zde dochází mj. v důsledku chudoby, osiření, domácího násilí, bezdomovectví, nezaměstnanosti, postižení, stáří, neschopnosti plnit pečovatelskou a výchovnou funkci (zejména v dysfunkčních rodinách a rodinách s velkým počtem dětí), alkoholismu, drogové závislosti, kriminality, problémů s adaptací po pobytu v ústavu pro výkon trestu odnětí svobody, migrace a pobytu v uprchlických zařízeních k oslabení individuálního a sociálního fungování. Absolvent má být připraven na práci v regionálních centrech pro sociální politiku, krajských centrech pro pomoc rodinám a v zařízeních sociální pomoci i na práci s pěstounskými rodinami, v pečovatelských a výchovných zařízeních, pečovatelských domech pro seniory a osoby s mentálním, psychickým a tělesným postižením, v organizačních jednotkách pro získání zaměstnání a potírání nezaměstnanosti, v pomocných zařízeních, domech pro lidi bez domova, alkoholiky a drogově závislé, v ústavech pro výkon trestu odnětí svobody, uprchlických zařízeních a v nevládních organizacích pro diagnostiku a potírání výše uvedených problémů. Absolvent má ovládat cizí jazyk na úrovni B2 společného evropského referenčního rámce a má být schopen použít cizí jazyk z oblasti sociální problematiky. Absolvent má být připraven na studium druhého stupně.⁵

Ve studijním oboru Sociální práce na KUL není mnoho přednášek a seminářů z oboru teologie.

5 Srov. © KUL, Praca socjalna. Kwalifikacje absolwenta kierunku studiów praca socjalna (on-line), dostupné na: http://www.kul.pl/praca-socjalna,art_49839.html, aktualizace dne 25.04.2014, cit. dne 25. 08. 2017.

Studijní program pro akademický rok 2016/2017 obsahuje např. přednášky: „Manželství a rodina ve světových kulturách“, „Raně křesťanské rodiny“, „Neformální vztahy v církvi a ve společnosti“, konversatoria: „Charitativní činnost katolické církve v Polsku“, „Dobrovolnictví a streetwork“. Je třeba dodat, že od roku 2014 je jeden ze svazků nejdůležitějšího časopisu vydávaného na Teologické fakultě KUL „Roczniki Teologiczne“ určen k publikování vědeckých příspěvků z oboru Sociální práce.

Specifičností studijního oboru „Sociální práce“ na KUL je propagované antropologicko-kulturní paradigma sociální práce, která se jako teorie může rozvíjet nejen na čistě praktickém základě, ale má se opírat také o příslušné kulturní vzory dané společností. Na KUL je na základě personalistické filosofie Karola Wojtyły – pozdějšího papeže Jana Pavla II. –, jakož i na základě personalistické teologie (W. Granat, C. S. Bartnik, K. Gózdź, K. Guzowski aj.) rozvíjeno personalistické paradigma sociální práce.⁶ Zajímavým příkladem uplatnění tohoto paradigmatu bylo zřízení studia prvního stupně v letech 2013–2016 ve vyšetřovací vazbě v Lublinu. Prezenční studium v prostorách vyšetřovací vazby absolvovalo 30 osob. Tato myšlenka má svůj původ ve výzkumném projektu „Sociální skupina místo vězení – podpora pozitivní readaptace osob v konfliktu se zákonem a ohrožených vyloučením“. Projekt, vedený prof. M. Kalinowskim ve spolupráci s Ústavem psychologie KUL, byl spolufinancován Evropskou unií v rámci Evropských sociálních fondů. Iniciátor projektu zdůraznil, že personalistický sociální řád tvoří základ lidských aktivit a v tomto rámci představuje důstojnost lidské osoby sama o sobě hodnotu, kterou nemůže žádný lidský čin zničit.⁷ Studium Sociální práce zcela jistě pomohlo osobám ve vyšetřovací vazbě nalézt zdroj své vlastní důstojnosti a přispělo k tomu, že mohly získat profesní kvalifikaci sociálního pracovníka.

2. Potenciály implementace studia teologie do studijních programů Sociální práce

Je otázkou, co lze očekávat od teologie, je-li na univerzitě implementována do studijních programů Sociální práce. Vznikají jisté potenciály vývoje tohoto relativně mladého studijního oboru nejen prostřednictvím přednášek, proseminářů a konversatorií z oboru teologie, ale také samotnou skutečností, že tento studijní obor byl na Teologické fakultě založen. Zdroj vědění, schopností a kompetencí nepředstavují pro studenta pouze přednášky, semináře a odborná praxe, které úzce souvisejí s daným studijním oborem, nýbrž všechno to, co utváří život univerzity, tzn. kongresy, symposia, kulturní akce, sociální projekty a – to, co je pro Teologickou fakultu zvláště důležité – náboženské slavnosti. To vše dává příležitost doplnit strnulé představy a klišé o člověku, smyslu a účelu jeho života, jakož i modely sociálního života a kulturní činnosti vědomostmi, které poskytuje současná křesťanská teologie.

V tomto příspěvku nelze uvést všechny potenciály teologie, které mohou mít pozitivní vliv na vzdělávání budoucího sociálního pracovníka. Bude zde pojednáno o potenciálech teologické antropologie a sociálního učení církve. Obě tyto disciplíny teologického vědění se jeví jako nanejvýš nápomocné při výkonu profese sociálního pracovníka – zejména v těch evropských zemích, v nichž křesťanství platí za významný sociálně-kulturní faktor identity společnosti.

Pro sociálního pracovníka jsou antropologické vědomosti důležité proto, že se musí často vyrovnávat s otázkami z této oblasti. Navštíví-li rodinu s postiženým či na rakovinu umírajícím

6 Srov. JĘCZEN, Praca socjalna ..., s. 14–19.

7 Srov. Mirosław KALINOWSKI, Kształcenie na kierunku praca socjalna w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II więźniów przebywających w Areszcie Śledczym w Lublinie, *Roczniki Teologiczne* 1/2014, s. 27–38.

dítětem, čte z očí rodičů, naplněných bolestí, nevyslovenou otázku: Proč je naše dítě stíženo tímto neštěstím? Podobné otázky se mohou objevit v nemocnicích, hospicích, pečovatelských domech. Nemocní lidé se často ptají: Proč musím tak trpět? Staří lidé se tváří v tvář smrti častěji ptají: Co mě čeká po smrti? Během sociální služby v ústavu pro výkon trestu odnětí svobody, ve vyšetřovací vazbě nebo v nápravném zařízení pro nezletilé může být sociální pracovník konfrontován s otázkou: Z jakého důvodu učinil mladý člověk rozhodnutí, které je pro něj osudové, které bude určovat celou jeho budoucnost? Jak vzniká zlo a jak se proti tomu lze bránit? Jak psychologie, tak filosofie se snaží dát odpověď na tyto otázky. Odpovědi, které nabízejí, většinou nejsou pro moderního člověka uspokojivé, neboť chce vědět víc, chce hledat stále dál a hlouběji. Proto surfuje na nesčetných internetových stránkách a naráží přitom na neuvěřitelné konstrukty fantazie astrologů a esoteriků. Teprve teologie může poskytnout hlubší odpovědi na obtížné antropologické otázky. Proč by ji sociální pracovník neměl využít a proč by neměl své vědomosti sdílet s osobami, jimž poskytuje svou sociální intervenci?

Křesťanská antropologie nachází odpovědi na nejobtížnější existenciální otázky, které si člověk klade: Odkud přicházím? Kam jdu? Proč vůbec žiji? Na KUL rozvinul Czesław Stanisław Bartnik svou teologickou antropologii za pomoci filosofického personalismu (E. Gilson, J. Maritain, K. Wojtyła – Jan Pavel II.). Podle jeho teorie používá teologická antropologie dva spolu související obrazy člověka: skutečný a ideální (cílový obraz, modelový obraz). Skutečný člověk je objektem reflexe řady vědních odvětví z oblastí přírodních věd, historických věd a sociálních věd i z oblasti filosofie a teologie. Ideálním obrazem člověka je pro křesťany Ježíš.⁸ Ježíš jako model nového člověka je reflektován výlučně teologickými vědami. Teologická antropologie obsahuje vědění o člověku pocházející z přirozených a nadpřirozených zdrojů, aby pro něj mohla vypracovat optimální vývoj jeho životní dráhy v tělesné, psychické, sociální a duchovní dimenzi. *Terminus a quo* tohoto vývoje tvoří reálný člověk, přístupný empirickým výzkumům, se všemi svými přednostmi a neřestmi, *terminus ad quem* tohoto vývoje – „nový člověk“ jako obraz Ježíše Krista.

Teologická antropologie představuje člověka nejen jako tělesně-duchovní bytost (*ens compositum*), ale též jako mystérium osoby, která v sobě zahrnuje tělesný a duchovní svět, aniž by je navzájem směřovala tak, že by vzniklo něco třetího.⁹ Biblické líčení antropogeneze ukazuje, že člověk je stvořen k obrazu Božímu (Gn 1,26; srov. 1 K 15,49). O velikosti člověka rozhoduje stupeň podobnosti s Bohem, který člověku dává existenci spolu s možností individuálního a sociálního rozvoje, rozmnožování a nadpřirozeného osobního rozvoje. I když člověk zhřešil, nepřestává být – podle Jana Pavla II. – obrazem Božím, nýbrž „stále nese odlesk Boží síly, která souvisí se schopností poznávat, a se svobodnou vůlí“.¹⁰

Teologická antropologie zdůrazňuje zvláštnost člověka v rámci přírody. Duchovní element z něj dělá tvora, kterému není v celém stvoření rovno. Je sice částí světa, zároveň však svět převyšuje a přesahuje jej. II. vatikánský koncil to formuloval takto: „Tím, co má ve svém nitru, převyšuje vesmír věcí“.¹¹ Kvůli svému hmotnému tělu je člověk zakořeněn ve světě, který je jeho domovem. Člověk však není obyčejnou částí přírody. Protože je člověk osobou, subjektem, stává se partnerem osobního Boha. I přes svou ontologickou akcidentalitu může člověk svět přírody – prostředí

8 „Kristus, nový Adam, právě zjevením tajemství Otce a jeho lásky plně odhaluje člověka jemu samému a dává mu poznat vznešenost jeho povolání.“ in *Gaudium et spes*, 22.

9 Srov. Czesław Stanisław BARTNIK, *Antropologia pastoralna*, in: *Leksykon teologii pastoralnej*, hg. Ryszard KAMIŃSKI – Wiesław PRZYGODA – Marek FIAŁKOWSKI, Lublin: TNKUL, 2006, s. 52–55.

10 JOHANNES PAUL II., *Człowiek stworzony na obraz Boga*. Katecheza środowa, 9.04.1986, in: *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, hg. Stanisław DZIWIŚ [u.a.], Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987, s. 259.

11 *Gaudium et spes*, 14.

svého pozemského života – transcendovat tím, že se obrátí k nadpřirozené skutečnosti.¹² Předností člověka, která ho odlišuje od každého jiného stvořeného jsoucna a která potvrzuje jeho podobnost s Bohem, je skutečnost, že sama jeho existence představuje cíl. Ve světle teologické antropologie má člověk takovou cenu, že nikdy nemá být druhým člověkem použit jako nástroj nebo prostředek k cíli. II. vatikánský koncil vyjádřil tuto moudrost klasickou formulací, že člověk je „jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něho samého“.¹³ Na rozdíl od každého jiného jsoucna, které se ve světě jednoduše vyskytuje, existuje člověk jako osoba, jako obraz Boží. Tímto způsobem existence je člověku dán nejen rozum a svoboda, ale také síla, která mu byla dána od Boha (Sír 17,3), když jej Bůh nechal vládnout nad veškerým stvořením (Gn 1,28; Ž 8,7). Dokonce vznik vesmíru a dějin světa byly podřízeny vztahu mezi člověkem a Bohem a nikoli naopak. Rovněž konec vesmíru a dějin byl určen s ohledem na povolání člověka k účasti na Boží přirozenosti a Božím životě.¹⁴

Ve světle teologické antropologie není člověk abstraktní, resp. statické jsoucno, nýbrž nejdokonalější část světa s dynamickým charakterem – žije, vyvíjí se, tvoří díla, personalizuje a socializuje se.¹⁵ Člověk je stále v pohybu – v ontologickém, existenciálním, dějinném a kulturním směru, od svého počátku až k eschatologickému stavu, od pozemského života až k životu věčnému.¹⁶ Podobnost člověka s Bohem se nejsilněji manifestuje tím, že byl stvořen z lásky a byl povolán k partnerství lásky s božskou osobou. Díky svému rozumu a své svobodě je člověk schopen poznáním a láskou vytvořit vztah k osobám Nejsvětější Trojice. Jde zde o osobní, partnerský vztah lidského „Já“ k božskému „Ty“. Aby byl takový vztah možný, stvořil Bůh člověka jako bytost otevřenou transcendenci a schopnou lásky. Proto je člověk schopen poznat Boha a „zároveň jsou i jeho srdce a vůle schopny sjednotit se s Bohem“.¹⁷

Teologická antropologie zjevuje celou pravdu o člověku ohledně jeho povolání ke svatosti a ke spáse duše. Člověk je hmotná a duchovní bytost, objekt a subjekt, fenomenální a empirické jsoucno. Nelze jej redukovat ani na stránku čistě materiální, ani na duchovní, neboť se uskutečňuje na vyšší osobní rovině. Podle papeže Františka je člověk pro druhého člověka darem.¹⁸ Zvláštní privilegium člověka představuje jeho schopnost sebereflexe a různých forem imanence, proniknutí do hloubky vlastního Já, subjektu. Z teologického úhlu pohledu se člověk jeví jako bytost s nekonečně mnoha životními obsahy, plná dynamiky, intenzity a dramatičnosti, jako ne zcela vypočitatelná a současně vyznačující se velkou nestálostí, náhodností a tékavostí. To má za následek, že se nemůže v pozemském životě plně uskutečňovat a inklinuje k tomu, hledat někdy vztažné body a podporu u jiných lidí: psychologů, jasnovidců, astrologů, duchovních pastýřů a příležitostně i u sociálních pracovníků. Člověk tedy není odkázán jen sám na sebe, ale hledá vnitřní a vnější osvobození, pravé lidství, dokonalost, štěstí, věčnou existenci a komunikaci s Nejsvětější Trojicí.¹⁹ Křesťanská antropologie se zásadně odlišuje od sekulární antropologie tím, že představuje plnou pravdu o člověku z hlediska morálního dobra a zla. Člověk je konfrontován s morální ambivalencí dobra a zla (Gn 2,9–17; 3,1–7.11), není proto „dobrým“ (Gn 1,12.18.25) resp. „velmi dobrým“ dí-

12 Antropologia, in: *Mały słownik teologiczny*, ed. Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, Warszawa: PAX, 1996, s. 18.

13 GS, 24.

14 Antropologia, in: *Mały słownik teologiczny*, s. 19.

15 Srov. GS, 6, 25, 54, 75.

16 Srov. Czesław Stanisław BARTNIK, *Dogmatyka katolicka. Traktat III. O człowieku*, Bd. 1, Lublin: RWKUL, 2000, s. 370–374.

17 JOHANNES PAUL II., *Człowiek – obraz Boży jako podmiot poznania i wolności*. Katecheza środowa, 23. 04. 1986, in: *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, op. cit., s. 271.

18 FRANCISKUS, *Das Wort Gottes ist ein Geschenk. Der andere ist ein Geschenk. Botschaft für österlichen Busszeit*, 2017, 18. 10. 2016, (online) in: https://w2.vatican.va/content/francesco/de/messages/lent/documents/papa-francesco_20161018_messaggio-quaresima2017.html, cit. dne 09. 01. 2018.

19 Srov. Czesław Stanisław BARTNIK, *Personalizm*, Lublin: Oficyna Wydawnicza CZAS, 1995, s. 183–189.

lem Božím (Gn 1,31), ale stále se nachází v dosahu potenciálního nebo skutečného hříchu (*homo peccabilis und peccator*). Z tohoto důvodu musí být člověk vychováván k dobrému, chráněn před zlým, podporován ve svém dobrém díle a ve svém morálním zdokonalování. Teologická antropologie vychází ze stanoviska, že člověk je otevřený osobnímu Bohu, Božímu království, Boží milosti, evangeliu, církvi, posvátnému a nadpřirozené spáse.²⁰

Na základě této mimořádné důstojnosti a hodnoty lidské osoby hovoří papež Jan Pavel II. o „velkém pokladu lidstva“.²¹ Slovu „poklad“ lze rozumět v dvojím smyslu. Na jedné straně vyžaduje nekonečná hodnota lidské osoby úctu a ochranu, je-li ohrožena. Ničiteli lidské důstojnosti mohou být jak vnější agresori a sebedestruktivní subjekt, tak také sociální, globální struktury ovlivněné hříchem a zlem. Proto jsou všichni křesťané a celé společenství Božího lidu vyzýváni, aby se starali o důstojnost každého člověka a chránili ji.

Příležitostně mohou k ochraně ohrožené lidské důstojnosti přispět i intervence sociálních pracovníků a manifestovat starost o „vzácný poklad lidstva“. Díky své po celá staletí trvající charitativní činnosti má církev bohaté zkušenosti s podporou lidí v nouzi a tyto zkušenosti jsou předávány mj. studentům Sociální práce.

Křesťanská teologie hodnotí sociální aspekt lidské přirozenosti a usiluje o to, aby synteticky rekapitulovala velmi obsáhlé vědomosti o vztazích, pocházející z mnoha oblastí sociálních věd, do nichž člověk vstupuje resp. může vstupovat. Složky společenství, v němž člověk žije, jsou: rodina, kmen, více či méně blízká společenství specifických prostředí (tzv. Lebensnischen), společenství států, národ, rodina národů a globální společenství. Teologie předpokládá, že přednost mají přirozená společenství a že společenství vzniklá na základě smlouvy k hájení práv a sociálně-hospodářských, resp. politických zájmů jsou druhořadá. Teologická reflexe týkající se člověka ze sociálního hlediska, která je systematizována sociálním učením církve, tvoří základ pro vývoj různých forem sociální pomoci. Sociální učení církve se proto zdá být vedle teologické antropologie tou vědou, která se může v profesi sociálního pracovníka osvědčit.

Na základě sociálního učení církve byla vypracována pravidla společenského života, které je třeba zohlednit při vykonávání různých úkolů v oblasti sociální pomoci. Tato pravidla vyplývají ze sociální povahy člověka, jsou zakotvena v jádru společenského života a týkají se organizační roviny tohoto života. Pravidla společenského života se opírají o příkaz rozumu vytvářet společná díla, která slouží k rozvoji lidské osoby. Z řady pravidel společenského života uveďme následující tři jako nejdůležitější: obecné blaho, subsidiarita a solidarita.²²

Při realizaci různých úkolů v oblasti sociální pomoci musí být podle sociálního učení církve vždy brán zřetel na obecné blaho, které vyžaduje ochotu k oběti, angažovanost a nezištnou sociální práci, aby mohly být realizovány společné cíle místního společenství, státu nebo globálního společenství. Obecné blaho se zakládá na důležitém faktoru společenského života, který je označován jako „dávání“. Jedná se o přispění jednotlivců ke společnému blahu a menších společností ke společnému blahu větších společností, zejména států a globálního lidského společenství. Podle tohoto pravidla mají všechny subjekty společenského života povinnost angažovat se a podílet se na společenském životě. Bez této angažovanosti by v mnoha oblastech společenského života nebyl možný ani rozvoj, ani bohatství. V sociální práci mohou být stávající organizační struktury využity k tomu, aby jednotlivci a menší společnosti přispívali ke společnému blahu národa, resp. celého lidstva. V souvislosti se sociální prací je při respektování tohoto pravidla žádoucí součinnost

20 Srov. BARTNIK, *Antropologia pastoralna*, s. 54.

21 *Redemptor hominis*, 18.

22 Srov. Władysław PIWOWARSKI, *Podstawowe zasady życia społecznego*, in: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, hg. ders., Warszawa: PAX, 1993, s. 130.

mezi státními zařízeními, samosprávnými zařízeními a svazy i nevládními organizacemi (NGO). V konečném důsledku může sociální práce přispět nejen k podpoře lidí v nouzi, ale i k aktivizaci druhých občanů.

Subsidiarita se zakládá na důležité tendenci v rámci společenského života, která je označována jako „braní“. Zavazuje větší společnosti k „podpůrné pomoci“ menším a všechny společnosti k pomoci lidské osobě jako původu, základu a cíli veškerého společenského života.²³ Subsidiarita (lat. *subsidium*) má přitom pozitivní a negativní aspekt. Prvně jmenovaný spočívá v tom, že jsou respektovány iniciativy, kompetence a vědomí odpovědnosti, že je garantována autonomie a svoboda jednání osob vůči společnostem i menších společností vůči větším společnostem. V pozitivním ohledu je podle principu subsidiarity požadována pomoc tam, kde je nezbytná. Nejde přitom o trvalou pomoc, ale o pomoc v nouzi tak, aby jednotlivci nebo malé společnosti mohli v budoucnu samostatně realizovat své vlastní cíle. Tento způsob pomoci se většinou označuje jako „pomoc ke svépomoci“.²⁴ Princip subsidiarity chrání autonomii a svobodu lidské osoby, proto je třeba soustředit se v sociální práci na vytváření podmínek, za nichž se lidé v nouzi stávají samostatnými a mohou se rozvíjet. Subsidiarita předpokládá, že sociální pracovník má hledat podporu pro lidi se sociálními dysfunkcemi nejprve v kruhu jejich rodiny a v sousedství. Teprve ukáže-li se být tato podpora nedostatečnou, mají být použity institucionální formy sociální intervence, které nabízí daná obec, kraj resp. vojvodství.

Na základě svého psychofyzického uzpůsobení je člověk spontánně zaměřen na život ve společnosti. Má sice právo na soukromou sféru, ale teprve ve společnosti a ve spolupráci s druhými se může plně rozvíjet. Tímto rozhodnutím účastnit se společenského života je zapojen do cílů, povinností, zkušeností, dějin, kultury, náboženství apod. této společnosti. Společenský život nabízí autonomnímu subjektu šanci být spoluodpovědný za druhé – tzn. za rodinu, sociální skupinu, politickou stranu, společenství států, světové společenství. Zodpovědný postoj vede k přesvědčení, že solidarita je principem společenského života.²⁵ Princip solidarity představuje základ všech forem sociální pomoci, protože vyplývá z vědomí odpovědnosti za druhé lidi a vyzývá k projevení soucitu, pomoci lidem v nouzi a poskytování konkrétní pomoci. Solidarita umožňuje lidem uvědomit si, že jsou všichni členy jednoho společenství a že na jejich schopnosti spolupracovat závisí štěstí všech a každého jednotlivce. Solidarita nám dává možnost pomáhat všem vyloučeným a sociálně slabým. Na základě solidarity mají zařízení sociální pomoci odstraňovat příčiny vyloučení a zejména chudoby, nemocí, závislosti na alkoholu a drogách, bezdomovectví, nezaměstnanosti, chybějícího vzdělání, migrace atd. Instituce, které zaměstnávají sociální pracovníky, tvoří vedle ostatních subjektů sociální pomoci (Charita, Diakonie, nevládní organizace NGO) součást dobře fungující společnosti, v níž je solidarita akceptována přinejmenším většinou občanů.

3. Rizika implementace výuky teologie do studijních programů Sociální práce

Implementace teologie do studijních programů Sociální práce může na každé univerzitě vyvolat rovněž napětí a nedorozumění. Z toho vyplývá problém, který lze shrnout do následujících otázek: Jaké riziko s sebou nese začlenění prvků teologie do studijních programů Sociální práce a jak by bylo možné se tomuto riziku vyhnout, resp. jej odstranit?

23 Srov. GS, 25.

24 Srov. Heinrich POMPEY – Paul-Stefan ROSS, Kirche für andere. Handbuch für eine diakonische Praxis, Mainz: Matthias-Grünewald, 1998, s. 321–347.

25 Srov. Stanisław KOWALCZYK, Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej, Lublin: RWKUL, 1994, s. 256; srov. POMPEY – ROSS, Kirche für andere, s. 291–320.

Prvky teologie začleněné do studijních programů Sociální práce mohou vyvolat námitku, že studium tak bude mít náboženský či konfesní charakter. Tento problém je vážný a nelze jej, zejména v silně sekularizované Evropě, bagatelizovat. Jak lze takovou námitku odmítnout? Teologické vědomosti nemají být studentům vnucovány, nýbrž nabízeny. Věřícím by asi mělo být připomenuto, že teologické vědění patří vedle dalších souborů vědění k evropskému kulturnímu dědictví a bylo by vhodné jej získat. Nelze porozumět člověku – i nevěřícímu – bez jeho vztahu, a to i negativního, k židovsko-křesťanskému dědictví Evropy. Evropa jako kulturní skutečnost má ve svých základech křesťanské náboženství vycházející z judaismu, řeckou filosofii a římské právo. Otázka budoucí podoby Evropy zůstává nezodpovězenou, historické dědictví Evropy však nelze popírat, a proto je třeba jej znát.²⁶

Z hlediska katolické teologie je člověk otevřený pro Boha (*capax Dei*). Protože od počátku svých dějin až dodnes hledal různými způsoby Boha a toto hledání je chápáno jako obecně platná zkušenost, lze člověka označit za bytost náboženskou.²⁷ Existuje však mnoho důvodů pro potlačení této otevřenosti pro transcendenci a přijetí nábožensky indiferentního či nepřátelského postoje. K nejčastěji zmiňovaným příčinám odmítnutí myšlenky Boha patří: existence zla ve světě, chybějící náboženské vědomosti, světské starosti a bohatství, špatný příklad, který věřící (mezi nimi i církevní hierarchie) dávají, duchovní proudy nepřátelské k náboženství i sklon hříšného člověka skrýt se před Bohem a uprchnout před jeho výzvou.²⁸ Skutečnou výzvou pro křesťanské společenství je skutečnost, že počet nevěřících stoupá zejména v Evropě. Aby se z církve nestala pevnost, a nebyla tak v rozporu s eklesiologickou vizí, vytvořenou II. vatikánským koncilem a papežem Františkem, musí zahájit dialog s nevěřícími. Univerzita je zvláště predisponována k tomu, aby otevřeně prezentovala různé názory na svět a lidský život a iniciovala setkávání lidí, kteří mají rozdílné názory.

V kontextu velmi pokročilé sekularizace v Evropě by měla být teologie v rámci studia Sociální práce zaměřena na to, aby utvářela kompetence k dialogu mezi věřícími a nevěřícími. Cílem tohoto dialogu je především seznámit se s jinými světovými názory a společně přispět k rozvoji světa, člověka a kultury. Předpokladem dialogu je rovněž společné hledání pravdy a dospění k pravdě, tzn. k obrazu, který se shoduje se skutečností. Jestliže dialog neusiluje o pravdu, je jen zdánlivým dialogem. Papež Jan Pavel II. varoval, že negace objektivní pravdy ve veřejném životě vede dříve či později k totalitarismu a ponížení lidí.²⁹

Úkolem teologie je ukázat lidem – i nevěřícím – nejprve cestu k objevení metafyzického v sobě a poté k vytvoření osobního vztahu k absolutnímu. Bůh chce, aby byli spaseni všichni lidé (srov. Tt 2,11), proto mají i ateisté právo na to, aby se jim dostalo pokladu křesťanské víry ve srozumitelné, věrohodné, ucelené a přijatelné formě. Toto právo mají na základě univerzálního charakteru spásy a Boží lásky ke každému člověku.³⁰ Víra nemůže být nikomu vnucována, ale pouze nabídnuta v dialogu, který se může uskutečnit formou verbální nebo nonverbální – tzn. jako svědectví života ve společenství s Bohem. Ostatně, v každé formě dialogu věřícího s nevěřícím přichází ke slovu Bůh a jeho evangelium.

Sekretariát pro nevěřící, založený papežem Pavlem VI. v dubnu 1965, zveřejnil v roce 1968 doku-

26 Srov. Tomas HALÍK, Czy Europa doznała dechrystianizacji. Perspektywy dialogu między chrześcijaństwem, świeckością i neopogaństwem, in: *W poszukiwaniu człowieka w człowieku. Chrześcijańskie korzenie nadziei*, hg. Sławomir NOWOSAD – Augustyn ECKMANN – Tomasz ADAMCZYK, Lublin: KUL, 2012, s. 329–337; Wolfgang KLAUSNITZER – Bernd Elmar KOZIEL, *Atheismus – in neuer Gestalt?* Frankfurt am Main: Peter-Lang-Verlag, 2012.

27 KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE, čl. 28.

28 KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE, čl. 29.

29 Srov. *Centesimus annus*, 44; *Veritatis splendor*, 99.

30 Srov. Katarzyna PARZYCH-BLAKIEWICZ, Dialog z ateistami i niewierzącymi, *Ateneum Kapłańskie* 153/2009/3, s. 502.

ment s názvem *O dialogu s nevěřícími*, v němž jsou navrženy tři formy dialogu: a) osobní setkání lidí rozdílných názorů, kteří chtějí překonat vzájemnou nedůvěru a vytvořit přátelskou atmosféru; b) seznámení se s rozdílnými názory, které umožní hlubší a vícestranné poznání pravdy (dogmatický dialog); c) setkání na rovině společného jednání.³¹

Univerzita je dobrým místem pro všechny formy dialogu mezi věřícími a nevěřícími. Dogmatický dialog s nevěřícími je obtížný. Přispívá k tomu skutečnost, že mentalita dnešního člověka je utvářena imanentním a tudíž relativním chápáním pravdy. Ve většině proudů moderní filosofie je pojem absolutní pravdy odmítán.³² Místo toho panuje domněnka, že pravda závisí pouze na člověku a jeho svobodě a tím je relativní. Křesťané nemohou s takovým chápáním pravdy souhlasit. Kvůli této zcela rozdílné definici pravdy pokládají mnozí dialog mezi křesťany a nevěřícími za zcela nemožný. To je ovšem extrémní a neakceptovatelný postoj. I když je dialog obtížný, vyplatí se jej zahájit, protože člověk byl stvořen k dialogu.³³

Nelze ve všech otázkách očekávat shodný postoj věřících a nevěřících. I dialog, v němž dojde byť jen k částečnému přiblížení a k lepšímu porozumění metodologii a způsobům argumentace partnera, může být prospěšný. Nesmíme zapomínat, že mimo náboženskou oblast existuje mnoho věcí, které se vztahují k pozemskému řádu. V těchto věcech je možné sjednotit se na přibližně stejném pojetí a vytvořit tak základ pro společné jednání.³⁴ I když se občas zdá být obtížné implementovat dogmatický dialog, existují ještě dvě jiné formy dialogu mezi věřícími a nevěřícími. Sociální práce mnohdy nabízí jedinečné možnosti dialogu věřících s nevěřícími formou bratrského setkání a na rovině společné činnosti.

Katechismus katolické církve obsahuje poznámku, která může být studentům Sociální práce velmi užitečná: „Svou otevřeností k pravdě a kráse, svým smyslem pro mravní dobro, svou svobodou a hlasem svého svědomí, svou touhou po nekonečnu a po štěstí se člověk ptá, zda existuje Bůh.“³⁵ Zdá se, že tím jsou vytvořeny konkrétní cesty, na nichž je třeba nevěřící doprovázet a podporovat je v jejich hledání Boha. Mají být povzbuzováni k hledání pravdy, která představuje předmět kritického rozumu, a mají dospět k přesvědčení, že bychom museli lidský rozum považovat za bezpředmětný a zbytečný, pokud by pravda byla jen iluzí. Pravda objevená intelektuální cestou a podporovaná dobrými činy vede k harmonii, která tvoří základ etického řádu a pokoje svědomí. Dobro, které člověk podle pravdy vykoná, je nejlepším plodem svobody a může člověka naplnit štěstím. Zde je blízko touha po nekonečnu, protože člověk, který již jednou zakusil štěstí, si jej chce zachovat navždy. Jen Bůh ve své nekonečné lásce může člověku darovat nekonečnost. Výše uvedený myšlenkový pochod se zdá být jednoduchý a pro pokorné lidi skutečně také je. Pro nevěřící, kteří různým způsobem zakusili zlo v jeho mnoha podobách, se však přístup k tomuto způsobu nazírání může ukázat být tak zdoluhavý a namáhavý jako horská túra. Se zřetelem na stanovený vznešený cíl, kterým je nekonečné štěstí, je třeba jim pomoci odstranit všechny obtíže a překážky, aby mohli přijmout víru v Boha.³⁶

31 Srov. SEKRETARIAT FÜR UNGLÄUBIGE, O dialogu z niewierzącymi, in: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, Bd. 2/2, hg. Edward SZTAFROWSKI, Warszawa: ATK, 1970, čl. 3240–3242.

32 Srov. Renata ZIEMIŃSKA, Spór relatywizmu z absolutyzmem na temat pojęcia prawdy, *Roczniki Filozoficzne* 1/2009, s. 299–314.

33 Srov. Emmanuel LEVINAS, *Die Zeit und der Andere*, Hamburg: Meiner 1995; *Die Spur des Anderen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Sozialphilosophie*, Freiburg (u. a.) Alber, 1983; Martin BUBER, *Das dialogische Prinzip*, Heidelberg: Schneider, 1984; Franz ROSENZWEIG, *Der Stern der Erlösung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988; Jan Andrzej KŁOCZOWSKI, *Filozofia dialogu*, Poznań: W drodze, 2005.

34 Srov. GS, 31, 59.

35 *KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE*, 33.

36 Srov. Eugeniusz SAKOWICZ, Dialogue of believers in God with non-believers: the challenge facing the catholic Church in the new century, *Roczniki Teologiczne* 6/2017, s. 27–40; Marek FIAŁKOWSKI, Niewierzący i obojętni religijnie wyzwaniem dla Kościoła w Polsce, *Ateneum Kapłańskie* 165/2015/2, s. 229–237.

Benedikt XVI. zastává názor, že „svět rozumu a svět víry – svět sekulární racionality a svět náboženské víry – se navzájem potřebují a neměly by se obávat vstoupit do hlubokého a trvalého dialogu k prospěchu naší civilizace“.³⁷ Náboženství by neměla mít strach ze spravedlivého a otevřeného laicismu, který každému dovolí žít podle svého přesvědčení a v souladu se svým svědomím. Chce-li Evropa vytvářet takový svět, v němž vládne svoboda, rovnost a bratrství, musí se v něm věřící i nevěřící cítit svobodně a mít stejné právo na osobní a společenský způsob života podle svého přesvědčení. Při otevření nádvoří dialogu v Paříži 25. března 2011 směřoval Benedikt XVI. svou výzvu především k mladým lidem – věřícím i nevěřícím –, aby zahájili dialog, vzájemně se respektovali a aby je pojily přátelské svazky. Vzájemný respekt je při tom prvním předpokladem každého dialogu. Papež povzbuzoval mladé lidi k tomu, aby udělali i druhý krok, kterým má na mysli výměnu životních zkušeností a modlitbu k Bohu, i když to pro nevěřící bude modlitba k neznámému Bohu.³⁸

Závěr

Sociální práce představuje na jedné straně profesionální formu podpory lidí v nouzi, na druhé straně relativně nový studijní obor vzdělávající sociální pracovníky. Tento studijní obor se sociálním a praktickým profilem je mnohdy zřizován i na teologických fakultách. Nevěřící se tudíž mohou obávat konfesní profilace vzdělávání budoucích sociálních pracovníků. Vedoucí studijního programu by proto měli zajistit, aby teologický pohled na člověka na individuální a sociální rovině byl studentům nabízen, nikoli vnučován. Teologická antropologie a pravidla společenského života vypracovaná v rámci sociálního učení církve se mohou v budoucí sociální práci ukázat jako velmi užitečná, proto by výše zmíněné vědomosti měly být zprostředkovány všem studentům Sociální práce. Kromě toho funguje ve všech evropských zemích řada charitativních zařízení vedených křesťanskými církvemi (Charita, Diakonie, Eleos aj.), s nimiž přijdou budoucí sociální pracovníci do kontaktu při své podpoře sociálně dysfunkčních lidí. Z toho důvodu by měli mít důkladné vědomosti o těchto organizacích a pravidlech jejich fungování. Díváme-li se na teologii jako vědu, která slouží holistickému rozvoji člověka, pak má Sociální práce jako studijní obor na teologických fakultách oprávněně své místo.

Překlad: *Mgr. et Mgr. Jana Maryšková*

Kontakt

dr hab. Wiesław Przygoda, prof. KUL

Katolická univerzita Jana Pavla II. v Lublinu

Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polsko

przygoda@kul.lublin.pl

37 BENEDIKT XVI., Begegnung mit Vertretern der Gesellschaft Großbritanniens in Westminster Hall, 17. 09. 2010; (on-line) in: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2010/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20100917_societa-civile.html, cit. dne 23. 09. 2017.

38 BENEDIKT XVI., Videobotschaft von Papst Benedikt XVI. am Abschlussabend des „Vorhofs der Völker“, einer Initiative des Päpstlichen Rates für die Kultur in Paris, 25. 03. 2011; (on-line) in: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/messages/pont-messages/2011/documents/hf_ben-xvi_mes_20110325_parvis-gentils.html, cit. dne 25. 09. 2017.